

Zlinszky János

A családi életre nevelés oktatásának jogi és alkotmányos vonatkozásai

Az Alaptörvény, elsősorban annak preambuluma, megváltozott helyzetet teremt a jogállam ideológiai szerkezetében, aminek a jogállam polgárait felkészítő oktatásban is helyet kell kapnia. Bizonyos értékek elfogadására minden jogállamban szükség van, melynek megvalósítása már az Alkotmány szerint is szükségszerű volt. Ennek a társadalmi kereteit és az alapértékeit is meghatározta az Alaptörvény. A keretek az egész oktatás vonatkozásában felhasználandók a tananyag kiválasztásánál. A cikk a családi életre nevelés előbb alkotmányos, majd az új Alaptörvény szerinti kötelezőn megvalósítandó alapjait elemzi. Szembenéz az értékpluralizmus hívei által látott nehézségekkel, velük szemben az Alaptörvény kötelezőn követendő felfogását hangsúlyozza. Az értékre nevelést a család és a házasság kiemelt társadalmi súlyára tekintettel határozza meg, hangsúlyozva a nevelésben a pedagógus egyéni felfogásának és magatartásának fontosságát.

ALAPJOGI AGGÁLYOK AZ ETIKAI TÉTELEK ÉS ISMERETEK KÖTELEZŐ OKTATÁSÁVAL KAPCSOLATBAN

Az iskolai etikai nevelés ellenzői egyrészt a szülők alkotmányos alapjogára hivatkoznak gyermekük világnézeti nevelése irányának meghatározásával kapcsolatban, másrészt az iskolai ismeretek kiegyensúlyozott közlésének kötelezettségére, arra, hogy az minél többek elképzelésének megfelelően, és ne okozzon konfliktust. Úgy vélik, ezek alapján nincs lehetőség a kötelező oktatás keretében etikai értékekre vonatkozó ismeretek kötelező elsajátítását megkövetelni.

Az így érvelők figyelmen kívül hagyják, hogy a demokratikus jogállam nyújtotta biztonság bizonyos kötelezettségeket is hordoz, és az Alaptörvény előírásai jog és felelősség között szoros kapcsolatot létesítenek.

ETIKAI OKTATÁS AZ ALKOTMÁNY SZEMSZÖGÉBŐL

Már a rendszerváltó – teljes tartalmában módosított – Alkotmány is tartalmazott határozott értékrendet, minthogy a demokratikus jogállam kialakítása megköveteli bizonyos értékek valóságos minőségként való elfogadását és megvalósítását. Mindazonáltal ebben az Alkotmányban a lelkiismereti és véleményszabadság az alapvető emberi jogok mellett annyira kiemelt helyet kapott, az egyén méltóságával kapcsolatban olyan általános elismerést nyert, hogy még a közösség rendjét, a jogállam alapját szükségszerűn jelentő értékek elfogadását

is csak szabad döntés alapján kívánta meg. (Ilyenek a türelem /tolerancia/, az igazságosság, a szolidaritás, az egyéni döntésért való felelősség, a közterhek vállalása, a joggal szembeni önkéntes engedelmesség.)

Az Alkotmány által az ember részére biztosított, sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogok közül, melyek lényeges tartalma törvény által sem korlátozható, a gyermekek nevelésével az alábbiak hozhatók közvetlen kapcsolatba.

Alk. 15 §: A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.

Alk. 66 § (2): A Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani.

Alk. 66 § (3): A munka végzése során a nők és fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják.

Alk. 67 § (1): A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

Alk. 67 § (2): A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.

Alk. 67 § (3): A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.

A gyermek, hogy egyéniséggé alakuljon és kibonthassa adottságait, a közösség és a társadalom tagjaként egyaránt, igényelheti a számára adott korban és fejlődési fokon szükséges védelmet és gondoskodást. Azt alkotmányos kötelezettségként elsősorban családja, másodszorban a hatalommal felruházott politikai közösség (állam), harmadszorban az őt körülvevő társadalom nyújtja részére. Felnövéséhez szüksége van anyagi javakra (a testi fejlődéshez), szellemi javakra – azaz tanulási lehetőségeire – és erkölcsi értékekre (hogy erkölchordozó egyéniséggé fejlődhessen).

Ha növekedését harmonikusan biztosítják, kibontakozhat egyénként, családi életre alkalmas társként, és közéleti személyiségként egyaránt. Mindhárom az Alkotmányban megfogalmazott érték, de egység is, amely az társadalmi emberré váláshoz szükséges.

A nevelés által a kibontakozó ember alkalmassá válik mind az anyagi javak megszerzésére és azokkal való gazdálkodásra, mind a számára szükséges szellemi ismeretek elsajátítására és felhasználására (iskolázottság), mindezek felett pedig értékmegvalósításra cselekedetei, döntései, választásai és ítélete révén. A nevelés azonban teleologikus folyamat, lehet sikeres és sikertelen, lehet teljes és hiányos, mivel az ember ifjúságában nagymértékben differenciálatlan, súlyt helyezhet egyik vagy másik adottság kifejlesztésére, visszaszorítására, érték-rangsorok elfogadtatására vagy átcsoportosítására. Hogy a nevelés adott esetben mit céloz meg, mit részesít előnyben vagy szorít vissza, a szülők joga eldönteni. Nyilván meghatározó szerepe lesz ebben az általuk hordozott és képviselt értékrendnek, kultúrának, életmodellnek. A választás szabadsága alkotmányos alapszabadságként illeti meg őket. Abban az esetben, ha e szabadságukkal nem élnek, azzal visszaélnek, vagy gyermekük nyilvánvaló kárára élnek, akkor léphet fel a közjó érdekében az államhatalom, vagy a társadalom szülőket pótolni törekvő intézményrendszere.

A szülőknek ez a szabadsága alapjog, elvonhatatlan és a többség által korlátozhatatlan, illetve csak a gyermek nyilvánvaló érdekében korlátozható a feltétlenül szükséges mértékben – többnyire a másik szülő javára. Legkevésbé az egyéniség kibontakoztatása, a világnézet alakítása, a kulturális önazonosság vonatkozásában jelenhetnek meg a korlátok. Mivel a nevelésnek nemcsak az egyéniség kibontakoztatása a célja, hanem a közösségi ember adottságainak kibontakoztatása is: bizonyos ismereti minimum és bizonyos értékelfogadás szükséges ahhoz, hogy a felnövő ember társadalmi lényé, a köztársaság polgárává is váljék. A szülők szerepe és döntése e téren is meghatározó, ám az állam, a közösség az általa minimumként igényelt kommunikációs készség megszerzését saját eszköztárából, intézményhálózata révén maga költségére biztosítja: biztosítja akár olyan ideológiai töltettel is, ami egyidejűleg megfelel a szülők állami igényt meghaladó világnézeti kívánságának is!

ÉRTÉKRE NEVELÉS AZ ALAPTÖRVÉNY SZERINT

Az alkotmányozó Országgyűlés által elfogadott Alaptörvény szerint a jogállam rendje a nemzet tagjainak – akiknek egyúttal politikai jogaik is vannak – együttműködésén alapul, és ennek az együttműködésnek alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet, legfontosabb kerete a család és a nemzet.

Az Alaptörvény elfogadásával ez a feladat a köz által nyújtott oktatás részéről egyértelműen megvalósítandó, kötelező feladattá vált. Többé nem az oktatás és kutatás szabadsága vonatkozik rá, hanem tartalmában az Alaptörvény tételes előírása: az oktatóra csak a „hogyan”, és a szakmai optimumra törekvő megvalósítás szabadsága vonatkozik, a közhivatalnokot terhelő szakmai szakszerűségért és eredményességért fennálló felelősség mellett.

CSALÁDI ÉLETRE, KÖZÉLETRE NEVELÉS

Amint a bírót, a tisztviselőt, a rendőrt köti a törvényes rend előírása, működése célját nem ő határozza meg, csupán módszerét és eszközeit válogathatja meg a feladathoz, a tanár kezét is megköti az Alaptörvény. Elsősorban neki kell elfogadnia annak értékrendjét, saját életébe kell belevinnie, mert a nevelés elsősorban példával történik.

PEDAGÓGUSKÉPZÉS – ELSŐ ELŐFELTÉTEL

Első feladat – és elengedhetetlen előfeltétel a továbbiakhoz – az Alaptörvény értékrendjének elfogadtatása a pedagógusképzés keretében. Aki azt nem vállalja, alkalmatlan a pályára éppen úgy, ahogy a tudományos alapigazságokat be nem fogadó is az.

A tanár elsősorban példájával nevel. Amit maga nem vall, arról meggyőzni sem tud. Amit maga nem tud, hogyan ismertethetné meg?

A tanárképzés programja kiegészítendő egy új szakkal, az etika tantárggyal, ami a bölcsélet egyik ága, de kétszakos képzésben párban lehetne választani a történelem, az iro-

dalom, az állampolgári ismeretek, a hittan, az egészségtan vagy a biológia szaktárgyakkal. Hittan tantárgy nem írható elő kötelezően az állami iskolákban, de tanítható tárgyként a szülők kívánságára, osztályzat adható abból, sőt érettségiztetni is lehet belőle. Ezért amint létezik hittudomány az akadémián, létezik hittan tanárszak is, azaz a kívánalmakat kielégítő mértékben, a művelődés szabadságának alkotmányos elve alapján léteznie kell.

A TELJES OKTATÁSI ANYAG CSALÁDRA, KÖZÖSSÉGRE HANGOLÁSA

A második feladat az oktatás egész folyamán családbarát, családközpontú példák, élethelyzetek szerepeltetése, elemzése.

Szükséges a családi lét két pillére, az apa és az anya szerepének tudatos ismertetése, önállóan, majd egymásra hangoltan is. Férfi és nő életszövetségéről beszél az Alaptörvény: ezek nem esetleges, cserélgethető, szabad választáson múló szerepek, hanem a természet rendje által meghatározottak.

Szükséges a generációk közti természetes kapcsolat tudatosítása. Amint a biológiában a fajok sokfélesége egyúttal az egyesek létfeltétele, úgy a szociológiában a különböző nemzeti kultúrák egymás mellett élése, kölcsönhatása gazdagítja az egész emberiséget, előfeltétele a közös boldogulásnak. Ez azonban nemcsak térbeli egymás mellettiség, hanem időbeli, történelmi egymásra épülést is jelent, igényel és előfeltételez.

Az oktatandó emberkép alapbeállítása szükségszerűen nem önző, maga hasznát kereső, hanem mások felé forduló, közösségi irányultságú. Tudatosítani kell, hogy az ember a maga teljességét csak másokon keresztül, feléjük fordulva, róluk gondoskodva érheti el. Haza és család ilyen módon az egyéni érvényesülés iskolái, az egyéni boldogság előfeltételei, keretei lehetnek (ZLINSZKY 2008, 2009, 2010).

IRODALOM

ZLINSZKY JÁNOS (2000): Közéletre nevelés. In *Dum spiro doceo. Huszti Vilmos 85. születésnapjára*. Szerkesztők: Sáry Pál – Szabó Béla, Miskolc, Bíbor, 379–388.

ZLINSZKY JÁNOS (2007): Közéletre nevelés. In *Közéleti és jogászai etika a gyakorlatban*, Budapest.

ZLINSZKY JÁNOS (2008): A közszolgálati média és az emberi méltóság. Budapest, AKTI 35.

ZLINSZKY JÁNOS (2009): Ember lenni mindig, minden körülményben. *Magyar Jog*, 2009/4203-207.

ZLINSZKY JÁNOS (2010): Erkölcsei rend és az új alkotmány. *Új Ember*, 2010. augusztus 15.